

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЯТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF THE REGULATORY ACTIVITIES OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL LAW

Гудкова Г.С., аспірант кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблематик – особливостям регуляторної діяльності Національного банку України в умовах воєнного стану. Наголошено, що в умовах широкомасштабної збройної агресії та запровадження воєнного стану в Україні першочергового значення набуло забезпечення надійного та стабільного функціонування банківської і фінансової системи країни, а також максимальне забезпечення потреб оборони України, безперебійного функціонування системи державних фінансів та об'єктів критичної інфраструктури. Із введенням в Україні воєнного стану НБУ прийняв низку нормативних документів, що впорядковують діяльність фінансових установ у воєнний час та створюють умови забезпечення надійного та стабільного функціонування фінансової системи країни, а також максимально ефективної діяльності Збройних Сил України та безперебійної роботи об'єктів критичної інфраструктури. З'ясовано, що більша частина обмежень, запроваджених НБУ в період воєнного стану стосується валютного ринку, адже в умовах зниження агресором економіки України та її фінансової складової, зменшення обсягів експорту, а, відповідно і валютної виручки, проблема збереження золотовалютних резервів, стабільності курсу національної валюти є вкрай гострою. Доведено, що висока невизначеність поточної ситуації унеможлиблює здійснення монетарної політики в форматі інфляційного таргетування з плаваючим валютним курсом, а також інших «традиційних» інструментів регулювання та нагляду. Зважаючи на це НБУ змінив підходи до обрання інструментів грошово-кредитної політики та їх модифікації. Зроблено висновок, що політика НБУ за півтора роки воєнного стану характеризується гнучкістю та «нерепресивністю». Отже, НБУ здійснює свою регуляторну діяльність з врахуванням особливостей процесів, що відбуваються у національній економіці у період воєнного стану, а також зобов'язань перед міжнародними організаціями, які надають активну допомогу Україні у протистоянні збройній агресії рф. Заходи обираються таким чином, щоб забезпечити надійне та стабільне функціонування фінансової системи країни.

Ключові слова: регуляторна діяльність, Національний банк України, діяльність Національного банку, фінансова політика, воєнний стан.

The article is devoted to the coverage of one of the current issues – the peculiarities of the regulatory activity of the National Bank of Ukraine in the conditions of martial law. It was emphasized that in the conditions of large-scale armed aggression and the introduction of martial law in Ukraine, the provision of reliable and stable functioning of the country's banking and financial system, as well as the maximum provision of Ukraine's defense needs, uninterrupted functioning of the public finance system and critical infrastructure facilities, became of primary importance. With the introduction of martial law in Ukraine, the National Bank of Ukraine adopted a number of regulatory documents regulating the activities of financial institutions in wartime and creating conditions for ensuring the reliable and stable functioning of the country's financial system, as well as the most efficient operation of the Armed Forces of Ukraine and uninterrupted operation of critical infrastructure facilities. It was found out that most of the restrictions introduced by the NBU during the martial law period concern the foreign exchange market, because in the conditions of the destruction of the economy of Ukraine and its financial component by the aggressor, a decrease in export volumes, and, accordingly, foreign exchange earnings, the problem of preserving gold and foreign exchange reserves, the stability of the national exchange rate currency is extremely sharp. It has been proven that the high uncertainty of the current situation makes it impossible to implement monetary policy in the format of inflation targeting with a floating exchange rate, as well as other "traditional" instruments of regulation and supervision. Taking this into account, the NBU changed its approach to the selection of monetary policy instruments and their modification. It was concluded that the policy of the NBU during the one and a half years of martial law is characterized by flexibility and "non-repressiveness". Therefore, the NBU carries out its regulatory activities taking into account the peculiarities of the processes taking place in the national economy during the period of martial law, as well as obligations to international organizations that provide active assistance to Ukraine in resisting the armed aggression of the Russian Federation. Measures are chosen in such a way as to ensure reliable and stable functioning of the country's financial system.

Key words: regulatory activity, National Bank of Ukraine, activity of the National Bank, financial policy, martial law.

Сьогодні Україна перебуває в складних умовах протидії збройній агресії рф. Діяльність усіх державних інституцій спрямована на забезпечення перемоги України у відстоюванні свого права на вільне життя та самовизначення. Не є виключенням і Національний банк України (далі – НБУ).

Зрозуміло, що в умовах воєнного стану в країні суттєво підвищується значення регуляторної діяльності державних органів управління, зокрема, в економічній і фінансовій сферах. Варто пам'ятати, що в умовах дії воєнного стану регуляторна діяльність здійснюється з урахуванням обмежень прав і свобод людини і громадянина, які встановлюються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

Проблематика, присвячена регуляторній діяльності різних державних інституцій, була розглянута в працях В. Баганець, Л. Віткіна, І. Гончаренко, О. Косенко, А. Костюка, Н. Никитченко, С. Серова, Г. Смолина, В. Щербини, С. Юлдашева та інших. Але питання, пов'язані з регуляторною діяльністю в умовах воєнного стану на теперішній час висвітлені недостатньо.

Метою статті є визначення особливостей регуляторної діяльності НБУ в умовах воєнного стану.

Досліджуючи визначений напрям діяльності НБУ в умовах воєнного стану необхідно враховувати роз'яснення Державної регуляторної служби України з цього питання [2], яка наголошує, що при цьому необхідно виокремлювати два ключових аспекти: процедурні питання здійснення регуляторної діяльності та тимчасову зміну регуляторних повноважень. Відповідно до положень ч. 2 ст. 3 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [3] при прийнятті регуляторних актів з питань запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану застосовувати процедури, передбачені Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» не потрібно. А у випадках прийняття регуляторним органом актів, не пов'язаних із забезпеченням заходів правового режиму воєнного стану, регуляторна діяльність здійснюється за звичайними правилами.

В умовах широкомасштабної збройної агресії та запровадження воєнного стану в Україні першочергового зна-

чення набуло забезпечення надійного та стабільного функціонування банківської і фінансової системи країни, а також максимальне забезпечення потреб оборони України, безперебійного функціонування системи державних фінансів та об'єктів критичної інфраструктури. У 2019 році рішенням Правління НБУ від 21 серпня 2019 року № 606-рш було затверджено Регламент Правління Національного банку України в умовах особливого періоду, що визначав особливості діяльності НБУ у такий період. Із введенням в Україні воєнного стану НБУ як регулятор фінансового ринку оперативно відреагував на виклики збройної агресії у фінансовій сфері та в цілому на макроекономічному рівні, прийнявши низку нормативних документів, що впорядковують діяльність фінансових установ у воєнний час. Відповідні акти були прийняті вчасно, у зв'язку із необхідністю забезпечити надійне та стабільне функціонування фінансової системи країни, а також максимально ефективну діяльність Збройних Сил України та безперебійну роботу об'єктів критичної інфраструктури.

Зокрема, 24 лютого 2022 р. правління НБУ підписало Постанову № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» (далі – Постанова № 18) [4]. Метою зазначеного документу є забезпечення надійності та стабільності функціонування банківської системи в особливий період.

Нормативними документами НБУ за період дії воєнного стану встановлена низка настанов та обмежень для учасників фінансового ринку, зокрема:

– банки продовжують роботу з урахуванням обмежень, визначених НБУ;

– банки вважаються уповноваженими банками, що залучаються до роботи (здійснення операцій) в умовах особливого періоду;

– забороняється видача в Україні готівкових коштів у гривнях з рахунку клієнта в національній валюті в обсязі, що перевищує 100000 гривень у день (без урахування комісії банку), крім зняття готівкових коштів у гривнях в наступних випадках:

– з метою виплати заробітної плати та соціальних виплат;

– з рахунків підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), Уряду України;

– з рахунків державних органів, уповноважених згідно із законодавством України здійснювати оперативно-розшукову, контррозвідальну, розвідальну діяльність або досудове розслідування;

– з рахунків дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав в Україні;

– з рахунків, розпорядником яких є митний орган, для цілей повернення коштів, прийнятих митним органом на зберігання або вилучених, їх власнику;

– з рахунків державних установ та/або громадських об'єднань фізкультурно-спортивної спрямованості, які забезпечують виконання Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих, спортивних заходів та спортивних змагань України на відповідний рік, на здійснення витрат або компенсаційних виплат на відрядження національних збірних команд України для участі в офіційних міжнародних змаганнях та навчально-тренувальних зборах з підготовки до таких міжнародних змагань, що проводяться за кордоном;

– здійснювати безготівкові розрахунки без обмежень;

– заборонити видачу в Україні готівкових коштів в іноземній валюті з рахунку клієнта в іноземній валюті в обсязі, що перевищує в еквіваленті 100000 гривень у день (без урахування комісії банку);

– видача банківських металів з рахунків клієнтів банків здійснюється без обмежень у межах залишку банківських металів на рахунку за наявності банківських металів у касі філії/відділення банку;

– забороняється видача за межами України готівкових коштів у наступних випадках:

– з усіх рахунків клієнта банку, відкритих у національній валюті, в обсязі, що перевищує в еквіваленті 12500 гривень на кожні сім календарних днів;

– з рахунку клієнта банку, відкритого в Україні в іноземній валюті, у загальному обсязі, до якого враховується сума готівкових коштів в іноземній валюті, які видано того самого дня з рахунку цього клієнта в іноземній валюті в межах України;

– підкріплювати банкомати готівкою без обмежень;

– банкам забезпечити роботу відділень в безперебійному режимі в умовах відсутності загрози життю та здоров'ю населення;

– забезпечити доступ до сховищ для індивідуальних сейфів та/або сейфів з індивідуальними сейфами клієнтів у безперебійному режимі, якщо немає прямої загрози життю та здоров'ю населення;

– НБУ здійснює підкріплення готівкою без обмежень. Підкріплення банків іншими цінностями (пам'ятними та інвестиційними монетами України, сувенірною продукцією) здійснюється на підставі відповідних нормативно-правових актів Національного банку України;

– НБУ здійснює рефінансування банків для підтримки ліквідності строком до одного року;

– уповноваженим установам забороняється здійснювати торгівлю валютними цінностями (уключаючи операції за дорученням клієнтів), крім таких випадків:

– продажу клієнтами іноземної валюти в готівковій/безготівковій формі банкам, а також в готівковій формі небанківським фінансовим установам та оператору поштового зв'язку;

– купівлі клієнтами банківських металів із фізичною поставкою у філіях, відділеннях банків.

– купівлі клієнтами – фізичними особами іноземної валюти в готівковій формі;

– продажу клієнтами – фізичними особами банкам банківських металів з фізичною поставкою/без фізичної поставки;

– продажу банком одній фізичній особі безготівковою іноземною валютою за курсом, установленим банком на дату здійснення операції, в обсязі, що не перевищує в еквіваленті 100000 гривень на календарний місяць, для розміщення в цьому банку строкового вкладу (депозиту). Куплена іноземна валюта може зараховуватися на вкладний (депозитний) рахунок без попереднього зарахування на поточний рахунок фізичної особи. Строк розміщення придбаних коштів на вкладному (депозитному) рахунку в банку має бути не менше трьох календарних місяців без права дострокового розірвання договору банківського вкладу та повернення такого вкладу (депозиту) фізичній особі до закінчення строку;

– продажу банком фізичній особі безготівковою іноземною валютою (долари США) за гривні, розміщені на поточному рахунку цієї фізичної особи, за офіційним курсом Національного банку України на дату здійснення операції, з подальшим розміщенням купленої іноземної валюти на строковий вклад (депозит) у цьому банку.

Строк розміщення придбаних коштів на вкладному (депозитному) рахунку в банку має бути не менше ніж шість календарних місяців без права дострокового розірвання договору банківського вкладу та повернення/сплати такого вкладу (депозиту) фізичній особі до закінчення строку, а також без можливості поповнення вкладу (депозиту). Вклад (депозит) після закінчення строку, а також нараховані за таким вкладом (депозитом) проценти підлягають поверненню/сплаті фізичній особі в національній валюті (у перерахунку за офіційним курсом Національного банку України на дату такого повернення/сплати) шляхом зарахування на поточний рахунок фізичної особи;

– граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів становлять 180 календарних днів та застосовуються до операцій, здійснених з 05 квітня 2022 року;

– банкам-емітентам електронних грошей призупинити здійснення випуску електронних грошей, поповнення електронних гаманців електронними грошима, розповсюдження електронних грошей;

– уповноваженим установам забороняється здійснювати будь-які валютні операції:

– з використанням російських рублів та білоруських рублів;

– учасником яких є юридична або фізична особа, яка має місцезнаходження (зарєєстрована/постійно проживає) в рф або в білорусі;

– для виконання зобов'язань перед юридичними або фізичними особами, які мають місцезнаходження (зарєєстрована/постійно проживає) в рф або в білорусі;

– рекомендувати банкам в першу чергу здійснювати інкасацію суб'єктів господарювання сфери роздрібною торгівлі із дотриманням таких умов:

– забезпечення супроводу бригад інкасації охороною силових структур з використанням вогнепальної зброї, у тому числі силами територіальної оборони;

– за умови безвідмовного прийняття цим суб'єктом господарювання в оплату електронних платіжних засобів в усіх торговельних точках.

З вищевказаного, можна зробити висновок, що більша частина обмежень НБУ стосується валютного ринку. І це цілком зрозуміло, тому що в умовах знищення агресором економіки України та її фінансової складової, зменшення обсягів експорту, а, відповідно і валютної виручки, проблема збереження золотовалютних резервів, стабільності курсу національної валюти є вкрай гострою.

Варто наголосити, що бойові дії та їх наслідки для економіки країни та її інфраструктури знижують дієвість ринкових інструментів регулювання. Висока невизначеність поточної ситуації унеможливило здійснення монетарної політики в форматі інфляційного таргетування з плаваючим валютним курсом, а також інших «традиційних» інструментів регулювання та нагляду. Зазначене потребує зміни підходів до обрання інструментів грошово-кредитної політики та їх модифікації. При цьому крім модифікації інструментів грошово-кредитної політики, Рада НБУ та сам Національний банк зобов'язуються:

– підтримувати тісну взаємодію з Урядом для сприяння залученню необхідного зовнішнього фінансування від міжнародних організацій та країн-партнерів, зокрема спрямованого на розв'язання проблем у гуманітарній сфері, відбудову знищеної інфраструктури, відновлення/трансформацію економіки України;

– разом з Урядом докладати всіх зусиль для виконання цілей, критеріїв та заходів із реформування економіки та фінансової системи, передбачених співпрацею з МВФ, іншими міжнародними фінансовими організаціями та інституціями ЄС.

Крім того, Національний банк спільно з Урядом зосередив зусилля на посиленні економічного тиску на країну-агресора, зокрема через відповідні дії та надання аргументів міжнародним партнерам, провідним державним органам інших країн та комерційним корпораціям щодо запровадження нових фінансових санкцій, спрямованих на повну ізоляцію росії від глобальної економіки та світової фінансової системи.

Результати аналізу політики НБУ за півтора роки воєнного стану дозволяє охарактеризувати її як *достатньо гнучку* та «нерепресивну» для таких суворих часів. Зокрема, Правління Національного банку України 29 червня 2023 року затвердило Стратегію пом'якшення валютних обмежень, переходу до більшої гнучкості обмінного курсу і повернення до інфляційного таргетування (далі – Стратегія).

Як йдеться в офіційному повідомленні НБУ «Підготовка Стратегії є одним зі структурних маяків у межах програми розширеного фінансування з Міжнародним валютним фондом, виконання якого було передбачено до кінця червня 2023 року. Тому затвердження Стратегії, попередньо погодженої з експертами МВФ, означає виконання Україною чергового структурного маяка [5].

Розроблення та реалізація Стратегії також спрямовані на виконання положень Основних засад грошово-кредитної політики на період воєнного стану, затверджених Радою НБУ в квітні 2022 року. Ними передбачено поступове повернення до інфляційного таргетування, адже цей режим дає змогу забезпечувати одночасне досягнення цілей НБУ з цінової і фінансової стабільності та підтримки сталого економічного зростання в тривалій перспективі.

Стратегія складається з трьох основних напрямів. Зокрема, пом'якшення валютних обмежень, перехід до більшої гнучкості курсу та повернення до принципів інфляційного таргетування. Кожен напрям містить загальний опис послідовності етапів, ключових пріоритетів, принципів та належних передумов реалізації Стратегії. Кроки з реалізації Стратегії прив'язуватимуться не до конкретних дат, а до формування визначених нею передумов.

Національний банк впроваджуватиме Стратегію послідовно та поступово, спираючись на наявність необхідних передумов. Так, наприклад, сформовані належні передумови дали змогу НБУ пом'якшити низку валютних обмежень у червні. Водночас передумови для наступних кроків ще формуються.

Крім того, під час реалізації відповідної Стратегії Національний банк враховуватиме результати ретельного аналізу ефективності попередніх кроків та потенційного впливу змін, які плануються реалізувати за одним напрямом, на зміни за іншими напрямками, а також на інші аспекти макроекономічної політики (зокрема, на фіскальну позицію та боргову стійкість). Завдяки такому підходу повернення у перспективі до інфляційного таргетування з плаваючим обмінним курсом відбуватиметься у впорядкований, консистентний спосіб, що дасть змогу мінімізувати ризики для цінової і фінансової стабільності та максимізувати потенціал для сталого економічного відновлення.

Курсова стійкість залишатиметься важливим елементом досягнення цілей Національного банку впродовж всіх етапів реалізації Стратегії. Відповідно Національний банк зберігатиме жорсткі монетарні умови шляхом підтримання достатньо високого рівня процентних ставок у реальному вимірі. Це забезпечуватиме високу привабливість гривневих активів і у такий спосіб дасть змогу мінімізувати ризики для курсової стійкості.

Отже, НБУ здійснює свою регуляторну діяльність з врахуванням особливостей процесів, що відбуваються у національній економіці у період воєнного стану, а також зобов'язань перед міжнародними організаціями, які надають активну допомогу Україні у протистоянні збройній агресії рф. Заходи обираються таким чином, щоб забезпечити надійне та стабільне функціонування фінансової системи країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
2. Особливості здійснення регуляторної діяльності органами виконавчої влади в умовах воєнного стану : нормативно-правове обґрунтування. *Офіційний сайт Державної регуляторної служби України*. URL : <https://www.drs.gov.ua/press-room/osoblyvosti-zdijsnennya-regulyatornoyi-diyalnosti-organamy-vykonavchoyi-vlady-v-umovah-voennogo-stanu/>.
3. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 вер. 2003 р. № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>
4. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : Постанова Правління Національного банку України від 24 лют. 2022 р. № 18. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>.
5. Офіційне повідомлення НБУ. *Офіційний сайт НБУ*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zatverdjeno-strategiyu-pomyakshennya-valyutnih-obmejen-perehodu-do-bilshoyi-gnuchkosti-obminnogo-kursu-i-povernennya-do-inflyatsiyного-targetuvannya>.